

Фецко І. М.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МУЗЕЙНИЦТВА

У статті визначено актуальність дослідження української музейної термінології, досліджено лексико-семантичні особливості термінів музейництва, з'ясовано їхні генетичні риси та властивості, розглянуто синонімію й антонімію, виявлено низку граматичних ознак музейних термінів, проаналізовано властивості цієї терміносистеми у структурному аспекті, з'ясовано специфіку її елементів.

Ключові слова: *терміносистема, музейництво, структурно-семантичний аналіз, термінологічна синонімія й антонімія, терміни-словосполучки.*

В статье определена актуальность исследования украинской музейной терминологии, исследованы лексико-семантические особенности музейных терминов, выяснено их генетические черты и свойства, рассмотрены синонимия и антонимия, выявлен ряд грамматических признаков музейных терминов, проанализированы свойства этой терминотерминосистемы в структурном аспекте, выяснена специфика ее элементов.

Ключевые слова: *терминотерминосистема, музеи, структурно-семантический анализ, терминологическая синонимия и антонимия, термины-словосочетания.*

The article defines the relevance of the research of Ukrainian museum terminology, investigates lexical-semantic features of museum terms, finds their genetic characteristics and properties, considers synonyms and antonyms, reveals a number of grammatical features of museum terms, analyzes properties of this terminological structural aspect, defines the specifics of its elements.

Key words: *term system, museum, structural and semantic analysis, terminological synonyms and antonyms, term-phrases.*

Термінологія останнім часом становить інтерес для спеціалістів різних галузей науки, які однаковою мірою зацікавлені в упорядкуванні та вдосконаленні термінологічних систем мови.

Активні процеси розвитку сучасної науки й техніки зумовлюють уважне ставлення мовознавців до термінологічних проблем. Не зважаючи на те, що досягнуто значних результатів у дослідженні окремих термінологій, є ще терміносистеми, які відображають важливі ділянки людської діяльності, проте недостатнього висвітлені в науковій літературі [1: 347]. До таких терміносистем належить терміносистема музейництва, яка охоплює не лише музеєзнавство, а й практичну музейну справу.

Актуальність дослідження полягає насамперед у зростанні інтересу українських вчених до термінологій різних галузей знань загалом і музейної зокрема, а також у їхніх пошуках шляхів розв'язання нагальних практичних питань розбудови новітніх терміносистем у сучасній українській літературній мові.

Термінологія музейництва ще не була об'єктом комплексного дослідження в українському мовознавстві. Сучасних досліджень музейної термінології небагато. Вони здебільшого пов'язані з недоліками термінологічної системи: синонімією, квазісинонімією, неправильним вживанням термінів. Цим проблемам присвячені статті Р. Мик�льчика та

П. Слободяна “Проблеми укладання словника-довідника термінології музейної справи” [7], О. Перелігіної “До проблеми вживання терміна “експонат” у музеєзнавчій літературі” [12].

Для будь-якої науки термінологія має важливе значення, а для музейної сфери є однією з визначальних складових її базису. Відповідно до семантики термінів та їхнього функціонального призначення доцільно виділити тематичні групи термінів музейництва, наприклад:

Назви нормативних актів та документів: *акт видачі, акт заміни облікових книг, акт повернення, інвентарна картотека, інвентарна книга, книга обліку надходжень на реставрацію, книга реєстрації актів, книга реєстрації фондово-облікової документації, концепція комплектування, музейний паспорт, паспорт пам'ятки, уніфікований паспорт* та ін.

Назви керівних підрозділів та організацій: *Вчена рада музею, комісія із приймання експозиції, Методична рада музею, міжнародний комітет з музеології, міжнародний центр вивчення консервації та реставрації, Редакційно-видавнича рада музею, реставраційна комісія* та ін.

Назви видів музейних закладів: *антропологічний музей, галузевий музей, екомузей, музей літературного профілю, муніципальний музей* та ін.

Назви музейних підрозділів: *архів музею, бібліотека, екскурсійне бюро, експозиційний відділ, лабораторія музею, реставраційна майстерня* та ін.

Назви музейних територій, приміщень та їхніх частин: *вступний зал, виставковий зал, колекційний зал, експозиційний пояс, ландшафтна діорама, музейна кімната, робоча кімната, фондове приміщення, фондовий ізолятор, фондосховище музею* та ін.

Назви довідкових музейних елементів та інформаційних структур: *анкета, анотація до експоната, буклет, експлікація, інвентарна картка, легенда карти, орієнтаційна таблиця, пояснювальна анотація, хронологічний покажчик* та ін.

Назви технічних приладів: *авдіогід, автогід, анемограф, анемометр, анемоскоп, анероїд, мікротом, планетарій, світлотехнічна апаратура* та ін.

Назви посад та спеціалізацій музейних працівників: *директор музею, екскурсивод, експозиційник, експозиціонер, музейний зберігач, методист музею, музейний доглядач, реставратор, художник-експозиціонер* та ін.

За походженням українська музейна термінологія надзвичайно різноманітна. Маємо передусім терміни **латинського** походження, наприклад: *музей* – храм муз, *музейон* – храм грецьких богів, що слугував сховищем для творів мистецтва й окремих пам'яток природи. У цей ряд входять також терміни *пінакоотека* – приміщення для зберігання творів малярства, *гліпотоотека* – *гліптика* – зібрання й сховище виробів з рельєфним різьбленням на коштовних і напівкоштовних каменях (геми, камеї тощо).

Терміни латинського походження також описують різноманітні аспекти музейної діяльності. У плані походження цікавими є терміни, що позначають властивості музейного об'єкта: *атраактивність* (властивість музейного предмета привертати увагу своїми зовнішніми ознаками в процесі музейної комунікації), *експозиційність* (сукупність властивостей музейного предмета чи колекції, які уможливають використання їх в експозиції), *експресивність* (здатність музейного предмета здійснювати емоційний вплив на відвідувача в процесі музейної комунікації) тощо. В українській мові вони утворені від відповідних прикметників (автентичний, оригінальний, атракційний, експозиційний та ін.). У свою чергу, ці прикметники утворені переважно від іменників латинського походження [10, с. 113].

Багато термінів **грецького** походження є серед назв мистецтв, які використовують у музейній справі, наприклад *гліптика*, що має спільне походження з термінами *гліпотоотека* та *гліптика* й означає техніку різьблення по каменю, а також науку, що вивчає скульптурні твори.

Назви наук також грецького та латинського походження, наприклад: *археологія* – історична дисципліна, що вивчає історичне минуле людства за речовими джерелами, *археографія* – спеціальна історична дисципліна, що розробляє теорію й практику видання письмових джерел, *археометрія* – спеціальна історична дисципліна, у якій фізичними методами визначають вік і походження знайдених археологами предметів та ін. [10, с. 113-114].

Серед великої кількості термінів значну її частину становлять терміни-синоніми. Синонімія термінів – проблема, над якою лінгвісти міркують уже багато років. Як відомо, синоніми в термінології – явище небажане. Про них багато пишуть, синонімів у науковій мові намагаються уникати, та все одно вони існують. Це свідчить, передусім, про стан становлення терміносистем, особливо сьогоденні, коли українська мова набула державного статусу, але за такий короткий час ще не відбулося уніфікації термінів на внутрішньосистемному та міжсистемному спілкуванні [4, с. 17].

Український мовознавець Алла Коваль заперечує існування синонімії в термінології, стверджуючи, що "немає термінів-синонімів (термінів-близькозначних слів), а є терміни-дублети" [3, с. 225-226]. Деякі термінологи трактують синонімію як ваду, негативну ознаку, оскільки синоніми перевантажують пам'ять і вимагають додаткових зусиль для засвоєння. Однак більшість мовознавців уважають, що термінів синоніми потрібні, бо кожен із них по-різному розкриває зміст поняття. Тому, поряд із загальноновизнаною тезою про недоречність синонімів для термінології, уже "усталеною стала думка про синонімію як невід'ємну ознаку термінної лексики" [6, с. 100].

У термінології музейництва простежуємо функціонування таких синонімів: *адаптація* – *приспосованість*, *асоціація* – *об'єднання*, *вексилологія* – *прапорознавство*, *деакцесія* – *списання*, *дублікат* – *відтворення*, *експонат* – *предмет*, *модель* – *макет*, *музеологія* – *музеєзнавство*, *пейзаж* – *красвид*, *фальсифікат* – *підробка*, *фосилізація* – *скам'яніння* та ін.

Велику групу становлять синтаксичні (структурні) синоніми, що охоплюють словосполучення та синонімії назви різної структури. Серед них можемо виділити таку групу: одноосновне чи складне слово та словосполучення: *альціонарії* – *восьмипроменеві корали*, *антропоген* – *четвертинний період*, *довкілля* – *навколишнє природне середовище*, *зоантарії* – *шестипроменеві корали*, *карбон* – *кам'яновугільний період*, *стратони* – *стратиграфічні підрозділи*, *форпроект* – *генеральне вирішення експозиції* та ін.

Серед синонімів поширені також словосполучення з однаковою кількістю елементів (двокомпонентні): *білатеральна симетрія* – *двобічна симетрія*, *гостьова виставка* – *пересувна виставка*, *експозиційна діяльність* – *експозиційна робота*, *експозиційний комплекс* – *експозиційний ансамбль*, *колеристичне вирішення експозиції* – *барвне вирішення експозиції*, *комплектування музейних фондів* – *комплектування музейних зібрань*, *культурно-освітня діяльність* – *культурно-просвітницька робота*, *курсова вартість* – *ринкова вартість*, *лікувальна консервація* – *терапевтична консервація*, *методологія музейної справи* – *методологія музейної діяльності*, *музеєзнавче дослідження* – *музеологічне дослідження*, *наукова цінність музейного предмета* – *наукове значення музейного предмета*, *облік музейних предметів* – *облік музейних фондів*, *чисельність популяції* – *цільність популяції* та ін.

Одним із важливих виявів системних відношень в термінології музейництва є зв'язок антонімії й синонімії. В антонімічній парі протилежне значення може бути виражене кількома термінами-синонімами, наприклад: *автотрофи* – *гетеротрофи*, *нижчі рослини* – *вищі рослини*, *парнокопитні* – *непарнокопитні*, *первиннороті* – *вториннороті*, *хвостаті* – *безхвості* (природнича термінологія). "Як у синонімічній групі значення протиставляються своїми відтінками, так і в антонімічній парі вони протиставляються предметно-понятійним ядром" [5, с. 92]. "Антонімічне значення дозволяє виявити елемент порівняння чи співвідношення, а на основі цього з'ясувати всі ознаки й властивості певного поняття" [8, с. 123].

В українській мові наявні музейні терміни-іменники чоловічого роду (*атлас*, *гербарій*, *експонат*, *індекс*, *макет*, *музей*, *подіум*, *турнікет*, *фонд*, *фото план* та ін.), жіночого (*гліпотоотека*, *голограма*, *діорама*, *екскурсія*, *кодифікація колекція*, *реліквія*, *трибуна* та ін.) та середнього (*експонування*, *моделювання*, *першоджерело*, *сховище*, *фондосховище* та ін.). Значна частина музейних термінів змінюється за числами (*анкета* – *анкети*, *вітрина* – *вітрини*, *індекс* – *індекси*, *майстерня* – *майстерні*, *маршрут* – *маршрути*, *таблиця* – *таблиці*, *фонд* – *фонди* та ін.).

За структурним складом термінів терміносистема складається з однокомпонентних (*анкета, бутафорія, експозит, експонат, картотека, колекція, музеологія, планетарій, планшет, раритет, тримач* та ін.), двокомпонентних (*асортиментний кабінет, екскурсійний маршрут, загальноісторичний музей, музейна справа, наукова атрибуція, обліковий номер, реставраційний заклад, теоретична музеологія, центр відвідувачів* та ін.) та багатокомпонентних термінів. Серед багатокомпонентних термінів переважають трикомпонентні, але наявні й такі, що складаються із чотирьох або більше компонентів (*атрибуція музейного предмета, зона музейної території, інформаційний потенціал музейного предмета, музей літературного профілю, науково-довідковий апарат музейних фондів, підвісна музейна вітрина, покажчик співставлення старих і нових номерів, складний експозиційний маршрут*).

Ще одну нішу терміносистеми займають аббревіатури: *PTCE* (розширена тематико-експозиційна структура), *ТЕП* (*тематико-експозиційний план*), *ТСЕ* (*тематична структура експозиції*), *МРМ* (*Міжнародна рада музеїв*) та ін.

Отже, музейна термінологія представлена різними за структурою одиницями, а походження та особливості функціонування термінів музейної справи має не лише культурологічні аспекти, а й мовознавчі, що зумовлює велику зацікавленість.

Таким чином, розбудова термінологічних систем є визначальним фактором у розвитку наукового стилю в усьому його професійно зумовленому розмаїтті. Термінологія не постає відразу, а, звичайно, витворюється самим життям упродовж віків. Водночас творення національної термінології відбувається в одному руслі з розвитком освіти, що враховує скарби національної традиції й контакти з близько- й дистантно-спорідненими народами [11, с. 7].

Література:

1. Гриш О. Д. Терміносистема та її складники (на матеріалі англійської термінології нафтогазової промисловості) / О. Д. Гриш // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Термінознавство". – 2010. – № 9. – С. 347-349.
2. Климишин О. С. Природничка музейна термінологія : Словник-довідник / О. С. Климишин. – Львів, 2003. – 244 с.
3. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови : Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – 307 с.
4. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами / І. Кочан // Вісник національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". – 2008. – № 620. – С. 14-19.
5. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української літературної мови. Семантична структура слова / Л. А. Лисиченко. – Х. : Вища школа, 1977. – 108 с.
6. Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці / О. Мартиняк // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". – 2008. – № 620. – С. 100-103.
7. Микульчик Р. Проблеми укладання словника-довідника термінології музейної справи / Р. Микульчик, П. Слободян // Українська наукова термінологія : Зб. матер. наук.-практ. конф. "Українська термінологія. Суспільні та гуманітарні науки", Київ, 12 листопада 2010 р. – К. : Наук. думка, 2010. – № 3. – С. 183-190.
8. Микульчик Р. Словник-довідник з термінології музейної справи / Р. Микульчик, П. Слободян // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". – 2010. – № 676. – С. 107-110.
9. Микульчик Р. Словник-довідник термінології музейництва / Р. Микульчик. – Львів, 2012. – 128 с.
10. Микульчик Р. Терміни грецького та латинського походження в музейній термінології / Роман Микульчик // Проблеми української термінології : збірник наукових праць учасників XII Міжнародної наукової конференції "Проблеми української термінології СловоСвіт 2012", Львів, 27–29 вересня 2012 року. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 113-115.
11. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
12. Перелигіна О. До проблеми вживання терміну "експонат" у музезознавчій літературі / О. Перелигіна // Музей XXI століття: актуальні проблеми сьогодення : Мат. наук.-практ. конф. до 115-ї річн. Львів. істор. музею. Львів, 12 жовт. 2008 р. – Львів : Новий час, 2008. – С. 82-88.